

JANA NECHUTOVÁ

KATEGORIE ZÁKONA BOŽÍHO A M. MATĚJ Z JANOVA

Souvislost učení Matěje z Janova, Pařížského Mistra, s husitskými naukami konstatoval již František Palacký a zařadil tuto postavu mezi tzv. předchůdce Husovy.¹ Dílčí rozbory, které by tuto příbuznost blíže charakterizovaly, však dosud provedeny nebyly, i když o ní po Palackém a Tomkovi mluvili všichni historikové, kteří na Janova narazili. To platí i pro Kybalovu monografii, rozebírající velmi přesně a zevrubně učení Matěje z Janova, vědomě však ponechávající stranou pozdější působení jeho idejí.² Tato studie si klade za úkol ukázat, jak jsou spřízněny některé myšlenky české husovské reformace, zvláště její ústřední pojem, *lex Christi*, s ideami Pařížského Mistra.

Genezi kategorie zákona božího či zákona Kristova lze sledovat od patristiky přes ideologii středověkých sekt a přes opravná hnutí uvnitř církve až k viklefsko-husovské reformaci, kde její úloha vrcholí. Sekty chápou tento boží zákon jako následování Krista, apoštolů a života prvotní církve, které je podmínkou pro uvedení církve k dokonalé podobě; k té se dospěje buď obnovením stavu, v jakém žila apoštolská a prvotní církev (např. valdenští) nebo bude zaveden příchodem nového, vyššího stavu (chiliastické skupiny). U sekt, jejichž základem byla idea svobodného ducha, znamenal zákon boží sebezdokonalení každého jednotlivce, snahu o jeho spojení s bohem. Pojetí libertinské a chiliastické splývá v joachimitské nauce, a tou byl, jak už bylo konstatováno,³ Matěj z Janova velmi pravděpodobně ovlivněn. Jeho pojetí božího zákona je však blízké nejen joachimitské koncepci, ale i teoriím viklefsko-husovským, a probereme-li zde Matějovy názory blíže, stane se zřejmým, že tento Husův předchůdce připravil české reformaci cestu i v tomto směru. Tak jako základ Janovova chápání božího zákona byl svým filosofickým realismem příbuzný realistickému východisku viklefsko-husovskému, tak také důsledky jeho koncepce daly reformním snahám a revolučnímu ovzduší v předhusovských Čechách nové impulsy, a to po nejedné stránce právě v procesu zpřesňování a radikalizace ústřední kategorie viklefsko-husovské reformace.

Kde učí Janov o zákonu božím? Termín „*lex Christi*“, „*lex divina*“ se u něho nevyskytuje příliš často a tím méně v takové souvislosti, která by přímo odpovídala jeho užití např. u Husa. Zřejmě proto si také badatelé doposud nepoložili otázku, není-li snad Janov Husovým předchůdcem i zde. Klademe-li si ji nyní a studujeme-li s tímto aspektem „*Regulae Veteris et Novi Testamenti*“,⁴ zjišťujeme, že „*lex Christi*“ je ústřední kategorií i u Matěje z Janova, jenže pod jiným jménem.

O názvu („*Regulae*“) Janovova hlavního díla se vyjádřil Palacký, že daleko vhodněji by tento spis bylo možno nazvat „zkoumáním o křesťanství pravém

i lichém“ a to bylo později jinými často opakováno.⁵ Avšak autor jistě sám dobře věděl, proč dal spisu právě toto jméno.⁶ Dilo skutečně pojednává o pravém a lichém křesťanství; pravé křesťanství ale podle Janova existuje jen pod regulí, ve shodě s touto regulí, a odlišit od křesťanství lichého je lze právě jen určitými regulemi, jejichž souhrnem je z ontologického hlediska „regula generalis, principalis“, z etického hlediska „Veritas Prima“, Kristus,⁷ řečeno terminologií viklefsko-husovskou „lex Christi“.

V první a druhé knize Regulí je vyloženo celkem dvanáct pravidel (čtyři starozákonní a osm novozákonních) pro křesťanský život, třetí kniha mluví zprvu o reguli třinácté, hlavní, další části třetí knihy a kniha čtvrtá a pátá tuto „regula principalis“ aplikují. Třetí kniha Regulí tedy nese titul „Decima tertia regula principalis“ a obsahuje hned na prvním místě (tractatus primus) výklad „De regula in se“.⁸ Abychom pochopili, že se Matějova „regula principalis“ kryje s viklefsko-husovskou kategorií „lex Christi“, charakterizujeme ji pro začátek podle této části Matějova díla jeho vlastními slovy:

„... una generalis regula pro direccione vite hominum et cognicione sui ipsius cui libet homini et ad discernendum spiritus prophetarum et doctorum... Quam regulam generalem merito dixerim, tum quia omnibus communiter convenit..., tum quia ab uno communi generali omnium hominum domino... est indita..., tum quia regule duodecim precedentes... omnes ab ista tamquam matre communi generantur... Qua de causa hec regula erit... in loco decimo tercio... hic inserta..., post hec, ut fiat conformacio numero duodecim apostolorum... et terciodecimo... Ihesu Christo, qui est et fuit et semper erit illa unica regula..., sola necessaria et sufficiens ad omnia... Quapropter ista est unica lex vite, lex perfecte libertatis...“ (Reg. sv. 2, str. 1–2) „Est autem et alia forma vel regula, veluti dictum est, communis, ad quam et secundum quam omnia gubernantur, et quamvis diversis nominibus in scripturis exprimat, utpote verbum dei..., voluntas dei..., filius patris, principium et finis, et sic de aliis: tamen in proposito illam omnem regulam veritatem primam placuit appellare.“ (Reg. sv. 2, str. 6)

Podstatu této Janovovy kategorie dobře vystihl, jak se mi zdá, M. Kaňák: „Pokud se týče dvanácti prvních pravidel, nešlo Matěji z Janova o to, aby vyvodil ze zjeveného Písma mravní a věroučné zásady křesťanského života. Vykládá ze základě Starého a Nového Zákona pravidla, která slouží ke zkoumání a rozlišování pravého a lichého křesťanství. Vlastním etickým a bohoslovným základem, na kterém Janov stojí při svém úsilí obrodit, očistit a prohloubit křesťanský život v Kristově církvi, je teprve třinácté pravidlo, v němž je soustředěn a vyvrcholen boží zákon, zjevený lidstvu postupně skrze svědky pravdy. Kristus sám se zjevil jako První Pravda. Jeho příklad a učení je nejvyšším, dostačujícím a jediným pravidlem křesťanského života. Tato pravidla jsou Matěji z Janova kritériem, podle kterého posuzuje současný stav církve, v třináctém pravidle První Pravdy vidí a hledá záchranu křesťanské společnosti.“⁹

Kromě této kategorie, jež je, jak již vidíme, analogická viklefsko-husovskému pojmu „lex Christi“, nacházíme u Matěje z Janova ještě v užším smyslu jednak zákon Kristův, jednak zákon přirozený, ty oba se však v Matějově systému svou funkcí a konečně i podstatou kryjí s touto hlavní regulí, ačkoli formálně jsou jejími součástmi: Pařížský Mistr říká, že tato regula, Veritas, byla vepsána trojím zákonem a tudíž jsou jí tři zákony podřízeny:

„Dico itaque, quod veritas est regula inscripta cuilibet homini in intellectu naturaliter... et hec est lex prima, et preclarissima naturalis, que dicit: Omnia, quecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis.“ (Reg. sv. 2, str. 13–14)

„Addidit deus altera vice suam inscribere voluntatem in tabulis lapideis... Et inde iterum sunt famosa decem dei precepta quasi decem gubernacula vite hominis.“ (Reg. sv. 2, str. 14)

„Et ecce, tercio voluit inscribi suam veritatem iam ultimo et perfecte, videlicet intus per unccionem sancti spiritus... et foris in carne per ostensionem verbi caro facti... Intus per verbum caro factum, que habitat in nobis, foris per opera iusta et magnificia ac divina. Intus per Christum Jhesum, foris per apostolos Jhesu Christi et dehinc omnes alios conformes assecclas Jhesu Christi. Intus per gratiam vel caritatem, foris per sacramenta gratie contentiva et effectiva... Hec itaque veritatis inscriptio collegit in se ambas precedentes leges easque vivificavit et reformavit...“ (Reg. sv. 2, str. 15)¹⁰

Regula generalis, principalis, První Pravda, totožná s Kristem, v šobě tedy zahrnuje zákon přirozený v užším smyslu, dále Mojžíšovo desatero, jež je však ve skutečnosti pouze vyjádřením přirozeného zákona a tudíž jediným příkázáním lásky¹¹ a novozákonní zjevení, zákon Ducha svatého a Kristův v užším slova smyslu.

Přirozenost tohoto zákona, který byl dán každému člověku „in intellectu naturaliter“ zdůrazňuje Janov natolik, že ho nejednou dokonce staví do těsné příbuznosti s rozumem (ratio), který mají i pohané. Tak např. podle něho Antikristův příchod nesvede tak mnohé mimo jiné z toho důvodu, že tak zločinného člověka, který by měl znaky Antikrista, by lid nejen nenásledoval, ale dokonce by se ho děsil a ošklivil by si ho, a to nejen křesťanský lid boží, ale i pohané a vůbec každý člověk, který, jsa jako „creatura intellectualis“ veden rozumem, směřuje — i když snad nikoli i skutky a životem — ke všemu čestnému, dobrému a pravdivému.¹²

Janovovo hlavní pravidlo, „regula principalis, generalis“, je tedy — ve shodě s autorovým realistickým východiskem — jediné, stejně jako je jediný Kristus, který vždy je, byl a bude oním jediným pravidlem pro apoštoly a tím pro každého člověka na tomto světě; ono jediné je potřebné a dostačující všem, ke všemu, všude a vždy. První Pravda, rozumným bytostem poznatelná forma této regule, je (opět podle Janovova realismu) jediná, společná, stručná, snadná, zjevná a neklamná.¹³ Proto je ovšem také každému, kdo chce dojít spásy, nevyhnutelná. V souladu s uvedeným rozčleněním je přístupná za prvé přirozeně (poněvadž pojem o ní byl každému člověku přirozenou cestou dán od boha jako přirozený zákon), za druhé Písmem Starého i Nového Zákona (jako druhá forma regule, zákon psaný) a za třetí osvícením od Ducha svatého (jako evangelický zákon, zákon dokonalé svobody, věčné pravdy, nadpřirozené milosti). Kristus totiž nedal svým věrným psaná ustanovení, vložil jim však do srdce kategorický zákon Ducha svatého, jímž jsou bezprostředně poučeni a svobodni (lex perfecte libertatis, eterne veritatis, gratie supernaturalis, regula Spiritus sancti immediata). Je jim tak rovněž dána schopnost rozeznat dobré od zlého, zejména rozlišit u nadřizovaných a učitelů, jsou-li jejich vláda, rozkazy a nauky ve shodě s touto nejvyšší pravdou.¹⁴

Autorita špatných vůdců lidu, ať světských nebo duchovních, a poslušnost,

jim prokazovaná, není tedy pravá. Mnozí poddaní jsou jich pak poslušni jen kvůli jejich moci, nikoliv pro autoritu, která by plynula z jejich mravní kvalifikace. Jen člověk, který je svobodný v Duchu svatém, člověk, žijící ve shodě s přirozeným zákonem dokonalé svobody, může žít v hodné poslušnosti.¹⁵ O otázce poslušnosti mluví Matěj z Janova při výkladu o rozdílu mezi příkázáními božími a lidskými nálezky:

„... *Non est propositi mei destruere obedienciam subditorum vel infirmare aut ea cassare, que sunt virtutum Christi Ihesu aminicula et ipsius preceptorum atque sacramentorum in dei ecclesia promotiva; neque eciam inpungno... ea, que sunt a sancto spiritu per suos statuta utilia adinventata... Ego etenim teste Ihesu crucifixo contemplor, quod hodie sacerdotes et populus minus sciat et observet precepta dei sui tremenda, quam mandata et tradiciones hominum...“* (Reg. sv. 3, str. 142–143)

Z tohoto citátu je zřetelné, že Matěj doporučuje poslušnost vůči nadřizeným, ovšem jen ve věcech dovolených, které jsou v souladu s Kristovými příkazy a s Duchem svatým. Jinde je poslušnost probírána v souvislosti s otázkou, proč se tělesní kněží bojí světských pánů: Janov zde ukazuje, že správci v dnešním světě, který není jednotný, jak by měl být podle jediného a jednotného zákona, závazného pro všechny, nechovají na prvním místě náležitou poslušnost vůči bohu, ale majíce zalíbení v sobě samých, řídí a spíše utiskují lid ze své vlastní vůle, nikoli ke slávě Kristově, jak by tomu mělo být ve shodě s požadavkem jednoty. V důsledku toho pak neexistuje jediná a jednotná závazná poslušnost vůči bohu, ale řada drobných a nezávazných poddanství vůči světským a duchovním vrchnostem, jichž např. kněží poslouchají a bojí se ne pro svatost jejich života, ale pro jejich světskou moc, zatímco na druhé straně světští páni, kteří nemohou od kněží očekávat materiální prospěch ani újmu, se jich v ničem nebojí a poslouchají je jen v tom, co sami chtějí.¹⁶

Je tedy u Matěje tento výklad součástí jeho teorie jednoty církve: jestliže je „*regula generalis, principalis*“, „*Veritas Prima*“, jedinou zákonnou normou pro všechny, tvoří souhrn těch, kteří se jí spravují, jednotnou společnost:

„*Nam et inde ‚lex‘ congrue potest derivari, puta a ‚lego, legis‘, quia legit lex, id est congregat multos in unum morem, vel quia ligat diversos populos in unitatem... Propter quod populus christianus principaliter per hoc est unus effectus et nuncupatus, quia habet unicum legislatorem et unam legem, que est ‚mos vivedi‘.*“ (Reg. sv. 2, str. 306)

Matějova teorie jednoty církve tedy plyne z jeho pojmu základní, jediné regule a První Pravdy a je tedy stejně jako tyto kategorie důsledkem realistickeho východiska jeho teologie.

„*Quid namque religio potest aliud magis proprie dici vel interpretari, quam regulata vel regularis legio?... Et omne, quod aliqua sana ratio dicat esse virtuosum, et omne, quod unquam lex quecumque equum esse adinvenit et honestum, hoc totum collegit in se et tenet et docet religio christiana. Atque omnem veritatem, sapienciam et virtutem, quam umquam philosophi et sapientes gencium fecerunt et docuerunt, et omnia precepta divina et ceremonie et sacrificia, que continuit lex israelitica, et omnia bona, que umquam deus gloriosus generi humano contulit vel sponndit se daturum, omnia, inquam, ista plene et perfecte secundum spiritum et veritatem includit et comprehendit religio christiana.*“ (Reg. sv. 2, str. 63)

Stejně totiž jako křesťanské náboženství v sobě soustředilo všechno božské zjevení, dané dříve jakýmkoli způsobem, tak také Kristus na sebe svedl všechny pohanské představy o bozích; tak i rozmanitost obřadů a obětí ve zkratce uvedl ve svátost oltářní své oběti. Takto pravdivě, životně a svatě jsou v eucharistii sebrány i všechny pohanské oběti.¹⁷

Tak vzniklé jednotné společenství křesťanů je poddáno pouze tomuto zákonu a jeho původci, Kristu.¹⁸ Poněvadž pak byla tato Kristova První Pravda zjevna každému přirozeně a bezprostředně, plyne z toho další prvek Matějova učení: každý křesťan, žijící podle této regule — zákona, je už tím svatý:

„... Christianus quilibet, in quantum est christianus, est sanctus, quia sanctificatus per primam gratiam baptismalem, sicut quilibet sanctus propter sanctam conversationem et virtutes... Omnis christianus est sanctus et omnis sanctus est christianus; et, sicut impossibile est habere usum gratie sine habitu gratie, sic impossibile est esse christianum et non esse sanctum.“ (Reg. sv. 5, str. 51—52)

S tím souvisí logicky Janovův náznak požadavku všeobecného kněžství:

„Sed et quilibet christianus, id est unctus et sacerdos suo modo... Idem Augustinus: Omnis sanctus presbiter, sed non omnis presbiter sanctus.“ (Reg. sv. 1, str. 96)

Tvrzení o svatosti každého křesťana na základě mravní kvalifikace i náznak požadavku laického apostolátu jsou zde zcela logické, Janovovy formulace však napovídají, že zde jde o joachimitský rys jeho nauky; tomu, zdá se, nasvědčuje i jeho kult eucharistie, o němž bude ještě řeč podrobněji: přijímáním nejen že člověk podle Janova přichází do styku s nejviditelnější formou zjevení První Pravdy, ale je jím sám zbožšťován a splývá v jednotu s Kristem.¹⁹

Uvažovat o Matějově joachimismu nebo o jeho sklonu k libertinskému myšlení však není naším úkolem; na tomto místě lze jen konstatovat, že tato stránka učení Pařížského Mistra nejenže zde nijak nepřekáží, naopak je v dobré shodě s jeho chápáním dostatečnosti jediného a jednotného zákona Krista a Ducha svatého:

„... Illis, qui habundant lege hac ewangelii Jhesu Christi et spiritu Jhesu ducuntur, sufficit eis valde eadem lex ewangelica... et nimia multiplicitas doctrinarum, adinventionum et mandatorum est eisdem nimis honerosa et offensiva“ (Reg. sv. 2, str. 257).

Svatí Kristovi jsou tedy svobodní ode všeho, co by člověka svazovalo mimo onu jedinou, zřejmou, stručnou a lehkou První Pravdu. Na druhé straně lidé tělesní jsou služebně spoutáni množstvím zákonů, předpisů a nálezků lidských vůbec, domnívají se, že jejich přesným plněním slouží bohu lépe než zachováváním prostého evangelického zákona, jež nálezkům lidským podřizují a jež hodnotí pod jejich zorným úhlem, ačkoli závislost lidských ustanovení a božího zákona je právě opačná, a dělají-li něco, co zákonu božímu odpovídá, je to vlastně jen náhodné nedopatření, protože tak tito pokrytci činí buď jen ze zvyku, buď jen tehdy, je-li to k jejich vlastnímu časnému prospěchu a nestojí-li je to žádnou újmu nebo námahu, a s prostými evangelickými příkazy jednájí a nakládají otrocky, bez svobody a radosti ducha, se strachem, jako se starozákonním obřadnictvím.²⁰ Úzkostlivé plnění nálezků lidských a pouhý zvyk bývá u Janova v těchto souvislostech kladen proti lásce, která má být základem svobodného a samozřejmého plnění zákona Kristova, tedy právě zákona lásky.²¹ Hypokrise se tedy projevuje nejen zbytečným důrazem na obřadnictví a lidská

ustanovení, ale vůbec každým jednáním, které se neděje svobodně a zejména v lásce. To vše je ostatně jen důkaz nedostatku jednoty církevního společenství: křesťané dnes neslouží jedinému a jednotnému zákonu, ale jsou poddáni množství rozličných dílčích ustanovení a příkazů.²²

Velmi výrazně a pro naši souvislost výmluvně charakterizoval Matěj z Janova nálezky lidské v tomto širším smyslu takto:

„*Unde quamvis multe sint veritates vel propositiones vere, tamen nisi sint ab ista veritate vel nisi conducant ad istam, omnes sunt vane et inutiles ad salutem, et per consequens merito opera hominum et fabule poterint nuncupari. Propter quod scriptum est Thym. (2. Tim. 4, 4): A veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.*“ (Reg. sv. 2, str. 13)

Z nálezků lidských v užším smyslu slova Pařížský Mistr nejčastěji napadá, jak je dobře známo, kult svatých a světic, jejich zázraky, obrazy a sochy, odpustky, pouti, dlouhé a mnohomluvné pokrytecké modlitby, kněžské hodinky, mnišské řády, exempce klášterů, systém beneficí a poplatků, vedoucí spolu s lakotou ke svatokupectví a mnohoobročnictví, a vůbec celou řadu ustanovení mimobiblických, obsažených např. ve sbírkách kanonického práva.

Tím se dostáváme k další otázce: co platí pro Matěje z Janova jako autorita? S Kybalem²³ můžeme říci, že podle Janova stačí k zákonné správě veškeré křesťanské obce zákon Ducha svatého, vyslovená zvěst Starého i Nového Zákona, řádní otcové lidu, totiž papež, biskupové, faráři a jejich pomocníci, a to, co bylo s milostí a vnitřním posvěcením tradováno od evangelistů, apoštolů a ostatních apoštolských mužů; nejsou vyloučeny ani obyčejné řádného původu. Z těchto autorit, jak jsme již viděli, zákon Kristův neboli Ducha svatého nebyl sepsán, ale vložen v srdce věřících; vyslovená zvěst Starého a Nového Zákona je obsažena v Pismu; řádnost otců lidu může a má být věřícími, svatými křesťany, prověřována; církevní tradice je pak platná tehdy, je-li v souladu s První Pravdou, s evangelickým zákonem Krista a Ducha svatého. Jediným psaným kritériem je tedy bible, obsahující ono pro všechny jediné a závazné pravidlo. Proti ní Janov klade různé soupisy všemožných lidských ustanovení a nálezků, především kanonické právo, jejichž studium zamítá stejně jako studium pohanických filosofů.²⁴ A co se týče dobré a platné církevní tradice, uložené ve spisech otců, ta nesmí být záměrně špatně vykládána, jak to nyní moderní doktoři často činí, uvádějíce např. slova Augustinova proti častému přijímání.²⁵

Velkou autoritou je Matěji z Janova apoštolská a prvotní církev jako nespolehlivější nositelka tradice Kristova zákona. Bylo už řečeno, že zákon Ducha svatého, ono poslední a nejvyšší zjevení regule, První Pravdy, byl dán vnitřně skrze vtělení Ježíše Krista, zevně pak skrze svatý život a příklad jeho apoštolů a tudíž ostatních věrných následovníků. Mezi nimi je na předním místě prvotní církev. Důraz, který na ni Janov — u nás jako první — kladl, a jeho srovnání církve současné s prvotní neporušeností konstatovali všichni badatelé o tomto autorovi.²⁶ Matěj klade za vzor jednotu prvotní církve současnému rozdělenému křesťanstvu,²⁷ na srovnání s prvotní církví ukazuje, v čem se její Antikrist jako protiklad Kristova zákona při svém příchodu i svými jednotlivými znaky.²⁸ V prvotních dobách, kdy církev žila ve shodě s Kristovým duchem a nebyla ještě zkažena, bylo na rozdíl ode dneška jasné, kde je Kristus a nemohlo tedy dojít k takovému stavu, jaký způsobilo dnešní schisma.²⁹ Velmi často se Janov dovolává Kristovy a apoštolské praxe v prvotní církvi v souvislosti se svým

požadavkem častého přijímání.³⁰ A v tomto citátu jako by se už ozýval tón antitezí, oblíbených pak v době Husově a husitské:

„... *dominus apostolicus ad se contraxit collacionem universorum beneficiorum per ecclesiam, officiorum, personatum, prebendarum et dignitatum, quod alias nequaquam ordinacione ecclesie sancte primaria est institutum vel sanxitum.*“ (Reg. sv. 2, str. 241)

Dalším pramenem, z něhož má křesťan, toužící po vnitřní dokonalosti, čerpat pro život podle Kristovy pravdy, je svátost oltářní. Je sdostatek známo, že ji Janov velmi zdůrazňoval a že natolik požadoval časté, až denní, přijímání, že se po této stránce stal až předchůdcem husitského požadavku kalicha. Ježto je mu eucharistie viditelným symbolem zákona Krista a Ducha svatého, staví ji velmi často proti nálezům lidským a kárá ty, kteří dávají přednost plnění různých vymyšlených předpisů a nařízení před obcováním s Kristem. Také to se zakládá na realistickém pojmání Krista jako věčné ideje a formy všeho tvorstva, podobně jako Janovův kult kříže,³¹ i když na druhé straně jsou zde evidentní, jak jsme již konstatovali, libertinské sklony autorovy.

*

Shody mezi Janovem a viklefismem-husitismem jsou tedy dány především totožným teoretickým východiskem, teologickým realismem. Matějův realismus shrnuje Kybal takto: „... Věta o První Pravdě a jejím zákonu... jest... východištěm a možno říci základním theologickým pojmem Matějova učení. Logický postup myšlení Matějova jest tudíž tento: Jako jest jediný Bůh a jediná nejvyšší pravda (ve vědě — in sciendis, ve víře i v jednání), tak jest jediný zákon této pravdy, zakládající jediné náboženství křesťanské, jediný lid tímto zákonem spravovaný — dokonalý lid křesťanský, a jediné společenství a duchovní sjednocení tohoto lidu — vlastní církve svatých. Tyto myšlenky jsou výronem Matějovy filosofie, jeho platonského realismu, jež ostatně vyjadřuje věta: Kristus jest neměnitelnou a věčnou ideou všeho tvorstva, dárce forem a jedinou, jednoduchou a všeobecnou ideou všeho jsoucna.“³² Ze stejně tak z platónského realismu vychází také viklefsko-husovský pojem božího zákona, ukázal jasně už Troeltsch a u nás naposledy Kalivoda.³³ Společný základ Viklefovy a Janovovy nauky je pak příčinou, pro niž jsou si oba systémy podobné natolik, že je často obtížné určit, do jaké míry je Hus dovrшитelem českého domácího reformního vývoje a do jaké míry je především Viklefovým žákem.³⁴ Dnes je jisté, že platí — jistě v hrubých rysech a schematicky vzato — druhá z těchto alternativ. Aspoň přímá literární závislost Husova na Matějovi je minimální.³⁵ Z uvedeného důvodu také dodnes badatelé zápolí s otázkou, které prvky získal husitismus po linii Viklef—Hus a které se do něj dostaly přes Jakoubka ze Stříbra a jiné přímé Janovovy žáky z Regulí.³⁶

V předchozím výkladu jsme u Janova a viklefismu-husitismu viděli nejen společné východisko, ale i podobné důsledky chápání zákona božího či základní regule, První Pravdy: v obou naukách je tento zákon zásadní a nevyhnutelnou normou pro život každého křesťana a tím jako příkázání lásky a u Husa už jako požadavek sociální spravedlnosti i programem obou systémů. U Husa stojí na prvním místě při výkladu Písma a při rozlišování mezi dobrým a špatným rozum (ratio), u Janova má tuto úlohu každému člověku přirozeně daná První Pravda, přirozený zákon, zákon Krista a Ducha svatého, který se blíží

právě svou přirozeností rozumu (ratio), jímž jsou obdařeni všichni lidé (creatura intellectualis), nejen křesťané. Tato intelektuální schopnost je kritériem lidské poslušnosti vůči nadřazeným — daleko propracovaněji a tudíž důsledněji sice u Husa, ale v jádře již v Janových Regulích. Zárodek požadavku laického apostolátu, jak ho nacházíme u Husa (rozpracován je teprve v o málo pozdějších husitských naukách), lze rovněž číst už v Regulích, ačkoli zde nejspíše souvisí s Matějovými libertinskými sklony. Stejně husovský požadavek mravní kvalifikace rádných správců světských i duchovních, jichž má lid poslouchat a vážit si, je velmi nápadný už u Matěje. Koresponduje si rovněž postačitelnost Kristova zákona, v klasické formě vlastní viklefismu-husitismu, a Matějova teorie jednoty církve bez narušování lidskými nálezkami. Tradice, zvyky a ustanovení jsou oprávněné u Husa i u Janova jen tam, kde jsou ve shodě se zákonem božím či s První Pravdou. Stejně je tomu s tradicí, s autoritou kanonického práva a se spisy svatých otců. Hus i Janov se podobně ozývají proti překrucování Písma a otců ve výkladech moderních doktorů. Důraz, kladený Janovem na prvotní církev, a naléhavost, s níž tento autor volá po jejím následování, je ve stejně míře vlastní Husovi.

Tím vším nemá ovšem být řečeno, že by snad tyto shody byly výsledkem Husovy závislosti na Janovovi. Bylo dostatečně prokázáno již dříve, že Husovi se Matějovy spisy dostaly do rukou v nejlepším případě až velmi pozdě. Chci však znovu upozornit na to, že v Čechách byly tyto ideje, mnohde téměř totožné s idejemi anglického reformátora, vysloveny už předtím, než se česká inteligence seznámila s Viklefovými spisy a že tedy — i když přímé Janovo působení bylo omezené — byla zde dobře připravena půda pro tvůrčí recepci viklefismu.

Zároveň tato vnitřní příbuznost vysvětluje to, že revoluční myslitelé Husovy doby a Husovi spolupracovníci, jako byli Jakoubek ze Stříbra nebo Mikuláš z Drážďan, kteří čerpali přímo z Matějova díla, oplodňovali jeho myšlenkami Husův systém a že tyto myšlenky působí v celku husitismu naprosto sourodě a přirozeně. Jen jako jeden z dokladů uveďme, že Jakoubek vypisoval pro svá kázání i jiné projevy celé dlouhé pasáže z Regulí; např. ve své determinaci na Husově kvodlibetu (kvestie „Utrum potest summus princeps in executione sui mandati a minore principe impediri“), v níž se zamýšlí nad vztahem zákona božního, nálezků lidských a tím i nad problémem pravé poslušnosti, použil řady Matějových odstavců právě pro výklad o božím zákonu, tedy o kategoriích či aspoň termínu viklefsko-husovském.³⁷ Vcelku stejně jako Janov vymezují a charakterizují Jakoubek, Mikuláš i ostatní husitští autoři lidské nálezkami: zahrnují do této kategorie přibližně totéž jako Matěj, domnívají se, že jejich úzkostlivá observace spíše zabraňuje v cestě k božímu zákonu než vede k jeho naplnění; velmi často se u nich v tomto kontextu ozývají i Janovem s oblibou užívaná slova Pavlova: „A veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur“ (2. Tim. 4, 4). Spolu s Matějem často nazývají nehodné křesťany pokrytci. Na Janovův odpor proti obrazům jako nálezkům lidským navázali Jakoubek i Mikuláš z Drážďan ve svých projevech proti obrazům, kde jsou na Pařížském Mistrovi značně závislí. Rezervovaný vztah kanonisty Mikuláše z Drážďan ke kanonickému právu připomíná stanovisko Matějovo, podobně je tomu s odmítáním světské učenosti, pohanské filosofie a učeneckých gradů. Tito autoři rovněž argumentují stejně jako Janov v eucharistických otázkách: všechny důvody, jež uvádí Janov pro časté přijímání, platí i u nich, a mu-

tatis mutandis i pro přijímání podobojí, stavějí výsostný význam svátosti oltářní proti důrazu, který současná církev klade na svá ustanovení a odvádí jimi pozornost od těla Páně, věnují stejně jako Matěj hojnou pozornost argumentaci pro časté přijímání nejen duchovní, ale i svátostné, brojí podobně proti těm, kdo přistupují ke stolu Páně pouze z nutnosti nebo ze zvyku. Mikuláš z Drážďan pak rozpracovává v celém svém díle protiklad prvotní a moderní církve a protiklad života Kristova a papežova, k čemuž položil základ svým srovnáním v nás především právě Janov. Jen zmínkou připomeňme, že se u těchto husitských autorů jeví — a plně organicky — i vliv Matějova učení o Antikristu a u Jakoubka zejména vliv libertinství, dualismu a chiliasmu; tyto prvky však již náležejí jiné stránce Janovova učení.

POZNÁMKY

¹ Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen (1846), česky: Předchůdcové husitství v Čechách, Radhost 1872, str. 321—352.

² Vlastimil Kybal, M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení, Praha 1905.

³ Christo N. Gandev, Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova Regulae Veteris et Novi Testamenti, ČNM 1937, str. 1—28.

⁴ Matěj z Janova, Regulae Veteris et Novi Testamenti, vyd. Vlastimil Kybal a Otakar Odložilík, Sběrka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století, č. 9—13, sv. 1—4 vyd. Vlastimil Kybal, Inšpruk 1908—1913, sv. 5 vyd. Otakar Odložilík, Praha 1926; edice obsahuje 1.—4. knihu Matějova díla. 5. kniha nebyla doposud vytištěna.

⁵ František Palacký, Dějiny národa českého III, vyd. 1931, str. 26; Předchůdcové husitství v Čechách, I. c. str. 324; Václav Novotný, Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století, Praha 1915, str. 154; Milan Machovec, Husovo učení a význam v tradici českého národa, Praha 1953, str. 73.

⁶ Říká nejen: „Et intitulavi istum librum Regulas aut De Regulis Veteris et Novi Testamenti, quoniam per eas et pro eis est ordinatus“ (Reg. sv. 1, str. 16), jak uvádí Kybal ve své monografii (op. cit. str. 41, pozn. 1), ale napovídá i hlubší smysl titulu: „... Propter quod hunc librum de regulis Veteris et Novi Testamenti, quem, ut pie credo, ex deo et coram deo, non ut hominibus placeam, ... sed Christo Jhesu... collegi et ordinavi pro discrezione sanctitatis in veritate... a speciebus simulate sanctitatis ypocritarum et primum clericorum pseudolorum et sacerdotum carnalium ac doctorum modernorum...“ (Reg. sv. 1, str. 10).

⁷ Reg. sv. 2, str. 6—7; srov. Kybal, op. cit. str. 84, pozn. 1; str. 156—157.

⁸ Reg. sv. 2, str. 1 n.

⁹ M. Matěj z Janova, Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona, přel. Rudolf Schenk, Blahoslav 1954; úvod Miloslava Kaňáka, str. 26.

¹⁰ Na jiném místě (Reg. sv. 2, str. 24 n.) rozděluje Janov podobně rozepsání hlavní regule čtyřmi způsoby.

¹¹ Reg. sv. 2, str. 14.

¹² Reg. sv. 4, str. 293.

¹³ Reg. sv. 2, str. 2, str. 8.

¹⁴ Reg. sv. 2, str. 258; Reg. sv. 1, str. 240: „(Salvator)... illuminavit insuper homines ad noticiam veri dei et dedit ipsis spiritum suum, ut sciant, que a deo habent...“ Reg. sv. 2, str. 16: „Sola igitur ultima tradicio legis vel tercia inscripcio veritatis est homini perfectissima regula atque sufficientissima ad vivendum et per quam omnis iusticia plene valet examinari et cognosci, per quam omnis iniquitas facile potest deprehendi et evitari, per quam descreo plena seu noticia potest haberi non tantum iustorum hominum et iniustorum, vel prophetarum fidelium et inpostorum, sed eciam spirituum... et omnium virtutum et viciorum...“ Reg. sv. 2, str. 3: „Et hec (lex) erit aptissima ad hoc, ut homo per eam seipsum cognoscat, eidem comparatus, et ut cognoscat alios a se, precipue pseudo-magistros...“ Srov. Reg. sv. 1, str. 10, citováno výše pozn. 6.

¹⁵ „Isti autem, de quibus sermo, qui spiritum Jhesu non habent, non possunt plene vel digne et in veritate dicere dominus Jhesus, id est cum digna obediencia..., sed vere dicunt

tota anima et veraciter dominus papa, dominus episcopus, dominus rex, dominus comes..." (Reg. sv. 4, str. 233).

¹⁶ Reg. sv. 4, str. 233 n.; srov. Reg. 4, str. 281–282.

¹⁷ Kybal, op. cit. str. 280, podle nevydané 5. knihy Regulí.

¹⁸ „*Similiter una lex facit ad esse unum populum... Oportet namque dignissimam naturam hominum non violenter et timore pene trahi et legi subici cuilibet, utpote iumenta... sed necesse est hominem nobilissimum atque liberissimam voluntatis in intimis commoveri et in affectu et in ratione digna persuaderi, et ita spontaneè obduci ad legem unam et ad morem unum, quod proprie proprium est hominum. Illud autem nemo potest facere... nisi tantum spiritus Jhesu Christi...*" (Reg. sv. 2, str. 306–307).

¹⁹ Kybal, op. cit. str. 312–313; Gandeš, op. cit. str. 25; srov. Reg. sv. 1, str. 66, 101; sv. 2, str. 52: „*Itaque Jhesus crucifixus, ut esset totus noster et nos sui, corpus et sanguinem pro nobis datum... dedit nobis...*, ut sic continue in nobis maneret et nos in illo, duo in carne una, videlicet quod ipse in nobis et nos in illo simus, una caro mistice et secundum interiorem et novum hominem...“; sv. 5, str. 113, 130, 362.

²⁰ Reg. sv. 1, str. 279; Reg. sv. 1, str. 278; Reg. sv. 4, str. 182; Reg. sv. 1, str. 271; Reg. sv. 1, str. 275: „*Omnis ypocrita leviter accipit mandata dei et omnis divina scriptura et verba dei apparent sibi quasi communia et inveterata, et pertractat ea sine gaudio spiritus et utitur eis quasi cerimoniis Moysi et observacionibus corporalibus... Magnipendit eciam mandata et adinveciones hominum plus quam dei mandata in tantum, quod eciam dei mandatis non habitis et obmissis putat se digne collere deum et timere precise adinvecionibus hominum.*“

²¹ Reg. sv. 1, str. 46, 250, 264, 278; sv. 2, str. 257; sv. 3, str. 142 n.

²² Reg. sv. 2, str. 256–257.

²³ Op. cit., str. 88–89.

²⁴ Reg. sv. 1, str. 210, 271; sv. 2, str. 257; sv. 4, str. 237–238, 320.

²⁵ Reg. sv. 5, str. 258.

²⁶ Např. Kybal, op. cit. str. 99–100, Novotný, op. cit. str. 158, Machovec, op. cit. str. 71; srov. např. Reg. sv. 1, str. 14.

²⁷ Reg. sv. 2, str. 145, 185, 283; sv. 3, str. 31.

²⁸ Znaky Antikrista obecně: Reg. sv. 3, str. 184; začátek ohavnosti spuštění, způsobený svodem Satanovým: Reg. sv. 4, str. 137; superbia Antichristi: Reg. sv. 3, str. 45; avaritia Antichristi: Reg. sv. 3, str. 48; dnešní mnišstvo a společný majetek prvotní církve: Reg. sv. 2, str. 180.

²⁹ Reg. sv. 1, str. 295.

³⁰ Reg. sv. 1, str. 57, 96, 100; sv. 5, str. 66, 83, 206–208, 217, 260, 274, 305, 314, 316, 323, 355, 376.

³¹ Vynikající rozbor a výklad Matějova učení o eucharistii podal Kybal, op. cit. str. 292 až 319; pro kult kříže tamtéž na str. 193; pro realistický základ Janovova pojetí eucharistie tamtéž na str. 280, 284–285; srov. výše zde v textu str. 215 a pozn. 17.

³² Op. cit. str. 156–157.

³³ Ernst Troeltsch, Die Soziallehren der christlichen Kirche und Gruppen, Tübingen 1912, str. 393–401; Robert Kalivoda, Husitská ideologie, Praha 1961, str. 106–108, 162 n.

³⁴ Viz např. Loserthovu polemiku s Neandrem: Johann Loserth, Huss und Wiclif², München–Berlin 1925, str. 3, 7.

³⁵ Srov. Jan Sedlák, M. Jan Hus, Praha 1915, str. 73–74, pozn. 5; Václav Novotný, M. Jan Hus I, 2, str. 482, 499.

³⁶ Jan Sedlák, op. cit. str. 72, pozn. 2; str. 294, 373–374.

³⁷ Kvestii Utrum potest summus princeps vydal Jan Sedlák, Husův pomocník v evangeliu, Studie a texty k náboženským dějinám českým II, 1914–1915, str. 328–350; srov. Magistri J. Hus Quodlibet, ed. Bohumil Ryba, Praha 1948, str. 86–88. Ostatní Jakoubkovy projevy, v nichž hojně čerpá z Regulí, viz v citované studii Sedlákové, Studie a texty I–III.

KATEGORIE DES GOTTESGESETZES UND M. MATTHIAS VON JANOV

Der Artikel zeigt auf, daß die Hauptkategorie der Lehre des Matthias von Janov, „regula principalis, generalis“, „Veritas Prima“, sowohl durch ihre theoretische Grundlage als auch durch ihre Folgen namentlich in der Ethik und in der Sozialphilosophie grundsätzlich mit dem Zentralprinzip des Wiclifismus-Hussitismus „lex Christi“ übereinstimmt. Die Verwandtschaft dieser Begriffe erscheint dann in der Auffassung der natürlichen menschlichen Vernunft, der moralen Klassifikation der Obrigkeit, in der Theorie des Gehorsams, andeutungsweise auch in der Forderung eines laichen Apostolats, in den Anschauungen auf die „ad inventiones humanae“, auf die Autorität der Bibel, der kirchlichen Tradition, des kanonischen Rechts und der Schriften der Altväter, in der Betonung des Lebensvorbildes der Urkirche und in den eucharistischen Fragen. Diese Übereinstimmungen sehen wir zwischen dem System des Matthias von Janov und der Wiklefischen Lehre; sie fanden dann auch ihren Niederschlag in Hussens Lehre und in einer neuen Ebene gelangen die Elemente von Wiclif und Janov zur Synthese bei einigen hussitischen Theologen.

Übersetzt von *Eva Uhrová*

